

## **КОНЦЕПЦІЯ ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ УКРАЇНИ**

### **Вступ**

Розбудова суверенної демократичної правової держави потребує від органів влади та громадських організацій всіх рівнів вжиття заходів щодо виховання та розвитку в учнівської молоді громадянської зрілості, патріотизму, поваги до історичної спадщини українського народу, впровадження у свідомість учнів загальнолюдських моральних цінностей, виховання оптимізму та впевненості у своє майбутнє, формування здорового способу життя. З вирішенням завдань всебічного розвитку суб'єкта громадянського суспільства органічно пов'язане військово-патріотичне виховання. Воно концентрує у собі ідейне та морально-етичне виховання молоді, її фізичну та військову підготовку. Одночасно військово-патріотичне виховання має сприяти увічненню пам'яті про Перемогу у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр. та утвердженню в суспільній свідомості шанобливого ставлення до героїв і ветеранів Великої Вітчизняної війни як священного обов'язку держави та кожного громадянина України. Вся ця робота має ґрунтуватися на виконанні положень Закону України „Про увічнення Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр.“.

Одним із найважливіших напрямів виховання молоді, її менталітету є наукове, правдиве висвітлення подій у викладанні всесвітньої історії та історії України, а також створення у кожному навчальному закладі разом із учнями музеїв, класів, кімнат Бойової Слави та їх ефективна робота. Обов'язковим є й проведення в усіх установах і навчальних закладах за підтримки органів влади всіх рівнів щорічних заходів військово-патріотичного виховання на героїчних, бойових, трудових традиціях українського народу часів Великої Вітчизняної війни, як це зазначено у ст. 1 Закону України „Про увічнення Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр.“.

У процесі військово-патріотичного виховання молоді велике значення має історико-краєзнавча робота. За післявоєнний час краєзнавцями попередніх поколінь накопичено значний досвід із військово-патріотичного виховання молоді, військово-патріотичної роботи серед учнів. Матеріали пошукової роботи з історично-революційної, бойової та трудової слави нашого народу зберігаються в архівах, музеях і описані як в історично-документальній, так і в художній літературі. Вони знайшли своє віддзеркалення у кінострічках, архітектурі та художньому мистецтві. Завдання педагогів полягає у тому, щоб через найрізноманітніші форми та методи виховної роботи донести цю інформацію до аудиторії учнівської молоді. Одним із напрямів виховної роботи з вивчення краєзнавства є ознайомлення з матеріалами про Велику Вітчизняну війну 1941–1945 рр., неоголошену війну в Афганістані 1979–1989 рр., про миротворчу місію Радянської Армії у країнах Варшавського договору та гарячих точках планети.

Поєднання програмного матеріалу підручника з краєзнавчими матеріалами, зустрічі з живими учасниками подій дають можливість учням розглядати історичні факти не як щось далеке та фантастичне, а як близьке й зрозуміле їм, породжують у них гордість за подвиги старшого покоління, виховують високі моральні якості, переконаність у справедливості, глибокий патріотизм за рідну землю.

Авторський задум полягає у тому, щоб на основі висвітлення кращого досвіду військово-патріотичного виховання сприяти підвищенню його ефективності серед учнівської молоді.

### **I. Теоретично-методичні засади військово-патріотичного виховання учнів у позакласній роботі**

Здобуття Україною державної незалежності та відродження національної самосвідомості висунули на перший план розвиток усіх складових національного виховання, у тому числі й військово-патріотичного виховання молоді. Державний підхід до проблеми військово-патріотичного виховання визначається Воєнною доктриною України, Законом України „Про загальний військовий обов’язок і військову службу“, Державною національною програмою „Освіта“ (Україна XXI століття)“, постановою Кабінету Міністрів України від 30 березня 2011 року № 7542/7/1-11 щодо розроблення Загальнодержавної цільової соціальної програми патріотичного виховання населення, Концепцією національно-патріотичного виховання молоді, Концепцією фізичного виховання в системі освіти України, Концепцією патріотичного виховання учнівської молоді, Концепцією допризовної підготовки і військово-патріотичного виховання молоді, Указом Президента України № 604/2012 від 19.10.2012 року „Про заходи у зв’язку з відзначенням 70-ї річниці визволення України від фашистських загарбників та 70-ї річниці Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 років“, Постановою Кабінету Міністрів України № 1718-р від 27 серпня 2010 року „Деякі питання військово-патріотичного виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів“, Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти освітньої галузі „Здоров’я і фізична культура“ та „Захист Вітчизни“, Програмою патріотичного виховання дітей та учнівської молоді, наказом МОН України № 886 від 21 вересня 2010 р., який затвердив „Питання підготовки та проведення Всеукраїнської військово-патріотичної спортивної гри „Зірниця“; наказом МОНМС України № 687 від 13 червня 2012 року „Про затвердження Положення про Всеукраїнську дитячо-юнацьку військово-патріотичну гру „Сокіл“ („Джура“), затвердженим Міністерством юстиції України за № 1094 / 21406 від 3.07.2012 р.; наказом МОН України № 640 від 4 вересня 2006 р. „Положення про музеї при навчальному закладі, які перебувають у сфері управління Міністерства освіти і науки України“.

Зазначений підхід визначив завдання створення національної системи військово-патріотичного виховання з метою цілеспрямованого формування у молоді високих патріотичних, морально-психологічних і фізичних якостей, необхідних для військової служби у лавах Збройних сил України, військах МВС, Прикордонних військах України, Службі безпеки України.

Створення системи військово-патріотичного виховання потребує від педагогів, викладачів допризовної підготовки, громадськості удосконалення якості виховної роботи з молоддю, цілеспрямованої підготовки її до оволодіння військовими професіями, формування готовності до служби в армії. Це сприятиме забезпеченню потреб суспільства та держави у висококваліфікованих військових фахівцях – патріотах Української держави, задоволенню інтересів молодого покоління у постійному вдосконаленні їхньої підготовки до захисту Вітчизни.

Але, як переконливо свідчать дослідження останніх років, існуюча система допризовної підготовки юнаків та військово-патріотичного виховання щодо формування готовності учнів до військової служби у навчальних закладах піддається обґрунтованій критиці за низьку ефективність, формалізм, заорганізованість, орієнтацію на кон’юнктуру. У вирішенні цієї проблеми на сучасному етапі мають

місце низьке інформаційно-методичне забезпечення, застаріла, а найчастіше взагалі відсутня матеріально-технічна база, недостатнє використання наукових досліджень та історичних джерел, їх відірваність від сучасних запитів практики, низький фаховий рівень викладацького складу, що, безумовно, не найкращим чином позначається на якості військово-патріотичного виховання учнів.

Системний підхід до розгляду військово-патріотичного виховання учнів у позакласній роботі вимагає дослідження його розвитку, змін у історичному та системно-генетичному аспектах. Вивчення стану проблеми військово-патріотичного виховання учнів у наукових дослідженнях та педагогічній літературі показало, що військово-патріотичне виховання учнів на сучасному етапі розвитку нашої держави визначається як таке, що має низьку ефективність через формалізм, заорганізованість, орієнтацію на кон'юнктуру. Військово-патріотичне виховання учнів розглядається більшістю дослідників не як цілісний процес, а лише як складова формування особистості. Свідченням цього є спеціалізовані дослідження окремих аспектів військово-патріотичного виховання: морально-політичного, військово-технічного, фізичного, допризовної підготовки, формування в молоді почуття військового обов'язку. Частина досліджень присвячена педагогічній оцінці ефективності військово-патріотичного виховання призовної молоді, допризовній підготовці як одного з обов'язкових навчальних предметів.

Доцільність дослідження проблеми військово-патріотичного виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів у процесі позакласної роботи визначається орієнтацією педагогічної теорії і практики на розробку сучасних методик, що сприяють підвищенню ефективності виховного процесу в загальноосвітніх школах, позашкільних навчальних закладах та різних військово-патріотичних об'єднаннях. У Концепції допризовної підготовки і військово-патріотичного виховання молоді, затвердженій Указом Президента України № 948/2002 від 25 жовтня 2002 р., наголошується, що військово-патріотичне виховання має здійснюватися в сучасних умовах у формі лекцій, бесід, розповідей, екскурсій до музеїв військових частин, установ, підприємств, вищих навчальних закладів, зустрічей із ветеранами Великої Вітчизняної війни, праці та військової служби, походів місцями бойової слави українського народу, пошукової роботи, участі в роботі клубів та гуртків військово-патріотичного спрямування.

Актуальність дослідження проблеми військово-патріотичного виховання у позакласній роботі також зумовлена: зниженням інтересу юнаків до військово-патріотичних заходів, дією таких майже не контрольованих суспільством і батьками таких чинників, як телебачення, комп'ютерні ігри тощо; недостатньою кількістю уроків із предмету „Захист Вітчизни“ та фізичної культури на тиждень; відсутністю організованої оборонно-масової та спортивної роботи за місцем проживання школярів; недоліками впровадження у загальноосвітніх навчальних закладах сучасних форм військово-патріотичного виховання молоді; відставанням наукових розробок із військово-патріотичного виховання та суспільною необхідністю його термінового впровадження; дією негативних тенденцій щодо зниження значущості й актуальності військово-патріотичної роботи в загальноосвітніх навчальних закладах і недостатнім контролем за станом і результатами військово-патріотичної роботи в цих навчальних закладах з боку керівництва освітньою галуззю; невідповідністю між кваліфікацією викладачів предмета „Захист Вітчизни“ та якістю проведення масових військово-патріотичних заходів у загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах.

Крім того, на сучасному етапі розвитку теорії і практики виховання особистості існує низка суперечностей між соціальним замовленням на формування й розвиток

військово-патріотичного виховання майбутнього суб'єкта громадянського суспільства та забезпеченням навчально-методичної бази для позакласної роботи; зростанням вимог щодо рівня професійної підготовки майбутніх викладачів предмета „Захист Вітчизни“ та недосконалістю системи військово-патріотичного виховання особистості у позакласній роботі, її окремих складових; можливостями педагогічного управління процесом військово-патріотичного виховання особистості у позакласній роботі та рівнем теоретичної і методичної підготовки викладачів предмета „Захист Вітчизни“ з питань виховання особистості, планування та здійснення педагогічного контролю за навчально-виховним процесом і позакласною роботою загальноосвітніх навчальних закладів.

## **II. Мета, основні завдання та напрями військово-патріотичного виховання шкільної молоді**

Головною метою військово-патріотичного виховання шкільної молоді є підготовка свідомих, самовідданих суб'єктів громадянського суспільства, готових виступити на захист територіальної цілісності та незалежності України, українського народу.

*Основними завданнями* військово-патріотичного виховання є:

- реалізація положень Конституції України, зокрема ст. ст. 17, 65;
- реалізація положень Закону України „Про увічнення Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.“ (2000 р.);
- реалізація Концепції допризовної підготовки і військово-патріотичного виховання молоді, ухваленої указом Президента України від 25.10.2009 року № 948/2009;
- забезпечення єдності виховання, розвитку та психологічної підготовки молоді до захисту Вітчизни, формування патріотичної свідомості, готовності до виконання громадянського та конституційного обов'язку;
- формування поглядів на проблему виховання патріота, суб'єкта громадянського суспільства;
- встановлення тісного зв'язку між ветеранами-фронтовиками, учасниками бойових дій на території інших держав та їх нащадками для збереження родової пам'яті, як складової єдиної історії народу;
- удосконалення педагогічних форм і методів військово-патріотичного виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів;
- формування в учнів мотивації до оволодіння військовими знаннями, підвищення рівня фізичної підготовки та витривалості воїна;
- створення системи шефських зв'язків між військовими частинами, навчальними закладами та їх взаємодія з громадськими організаціями патріотичного спрямування.

Результатами військово-патріотичного виховання є формування та розвиток високоінтелектуальної, свідомої особистості з відповідальною громадською позицією, яка готова до захисту Вітчизни.

Військово-патріотичне виховання організовується за такими *основними напрямками*:

- *державним*, який базується на забезпеченні державою системи військово-патріотичного виховання;
- *соціальним*, який ґрунтується на вивченні норм моралі, їх дотриманні, орієнтованим на усвідомлення пріоритету вселюдських цінностей та інтересів, виховання шанобливого ставлення до історії, культури, традицій

свого народу, до ветеранів Великої Вітчизняної війни і праці, неоголошеної війни в Афганістані, учасників інших локальних конфліктів та осіб, прирівняних до них;

- **військовим**, який передбачає вивчення військової історії українського народу, переможних битв Радянської Армії, основних зразків техніки і озброєння Збройних сил України, набуття початкових навичок користування ними, підвищення фізичної форми загартованості в інтересах підготовки до захисту Вітчизни;
- **психолого-педагогічним**, який ґрунтується на вивченні психологічних можливостей учнів, урахуванні їх у процесі підготовки юнаків до військової служби, проведенні методичної роботи з узагальнення та поширення передового досвіду військово-патріотичного виховання, вдосконалення форм змісту і методів цієї роботи.

Завдання навчального закладу полягає у тому, щоб не тільки озброювати учнів військовими знаннями та інформацією про подвиги народу у воєнний та мирний час, а й виховувати готовність кожного юнака та дівчини до захисту священних рубежів Вітчизни.

Для успішного виконання цих завдань важливо дотримуватися таких основних **педагогічних вимог**:

- здійснювати військово-патріотичне виховання з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей учнів;
- розглядати військово-патріотичне виховання учнів як невід'ємну складову виховання суб'єкта громадянського суспільства, особистості та здійснювати його у взаємозв'язку з основними ланками навчально-виховного процесу в навчальному закладі;
- дотримуватися принципу наступності у використанні форм і методів військово-патріотичного виховання;
- вміло поєднувати військово-патріотичне виховання з громадянським, моральним, естетичним, екологічним, трудовим і фізичним вихованням;
- сприяти розвитку військово-патріотичної діяльності юнацьких громадських організацій на основі самодіяльності, активності та ініціативності учнів.

Організуючи роботу з військово-патріотичного виховання, необхідно враховувати, що рівень поінформованості та різнобічності інтересів сучасної молоді значно вищий, ніж у їхніх попередників; пам'ятати, що сьогодні до армії йде значна частина юнаків, які не пройшли загартування працею, а науково-технічний прогрес у технічному забезпеченні армії вимагає від допризовника серйозної до армійської підготовки.

### **III. Обґрунтування Концепції**

Ця Концепція являє собою сучасне розуміння військово-патріотичного виховання як одного з пріоритетних напрямків діяльності державних інститутів за умов реального, морального та психологічного відродження рівня Збройних сил України, інших військових формувань та органів. Зміст Концепції розкривається через викладення сукупності основних ідей, положень, які визначають спрямованість, характер та інші компоненти виховання патріотизму, готовності до гідного служіння Вітчизні в українській молоді за сучасних умов. При цьому враховується досвід та досягнення минулого, реалії та проблеми сьогодення, тенденції розвитку найважливіших галузей нашого життя. У Концепції систематизовано та послідовно викладено теоретичні основи військово-патріотичного виховання молоді, дано

обґрунтування його вихідних впроваджень, цілей, змісту, завдань, принципів, напрямів, методів, а також умов забезпечення ефективності цієї діяльності у процесі взаємодії її суб'єктів – відповідних міністерств, відомств, громадських об'єднань та організацій, органів місцевого самоврядування. Суть цієї діяльності визначається, з одного боку, інтересами та вимогами військової та інших, пов'язаних з нею, видів державної служби до особистості, з іншого, – інтересами суспільства та самої особистості, її ставленням до проблем, які вирішуються державними інститутами з метою зміцнення обороноздатності та безпеки України.

**Головною метою Концепції** є визначення місця та ролі виховання патріотизму у молоді, її готовності до гідного служіння Вітчизні, ґрунтованому на наукових положеннях і принципах за умов, що забезпечують ефективність функціонування виховання як єдиної комплексної системи, що постійно розвивається.

#### **IV. Мета і завдання військово-патріотичного виховання**

Військово-патріотичне виховання – різноманітна, систематична, цілеспрямована та скоординована діяльність державних органів, громадських об'єднань та організацій щодо формування у молоді високої патріотичної свідомості, почуття вірності своїй Вітчизні, готовності до виконання громадянського та конституційного обов'язку щодо захисту інтересів Батьківщини.

**Мета військово-патріотичного виховання** – розвиток у молоді громадянськості, патріотизму як найважливіших духовно-моральних і соціальних цінностей, формування в неї професійно значимих якостей, умінь та готовності до їх активного виявлення у різноманітних галузях життя суспільства, зокрема у військовій та інших, пов'язаних із нею, видах державної служби, вірності конституційному та воїнському обов'язку за умов мирного та воєнного часу, високої відповідальності та дисциплінованості.

Досягнення цієї мети пов'язане з виконанням таких **завдань**:

- проведенням науково обґрунтованої управлінської та організаторської роботи зі створення умов для ефективного військово-патріотичного виховання молоді;
- вихованням у молоді системи патріотичних цінностей, поглядів та переконань, поваги до культурного та історичного минулого України, до традицій, престижу державної, особливо військової служби;
- створенням нової ефективної системи військово-патріотичного виховання, яка б забезпечила оптимальні умови розвитку у молоді відданості Вітчизні, готовності до гідного служіння суспільству та державі, чесного виконання службового обов'язку;
- створенням механізму, здатного забезпечити ефективне функціонування цілісної системи військово-патріотичного виховання молоді, у тому числі, яка проходить дійсну військову службу у Збройних силах України, інших військових формуваннях та органах.

#### **V. Зміст військово-патріотичного виховання**

Зміст військово-патріотичного виховання, що визначається його метою та завданнями, зумовлюється особливостями, динамікою та рівнем розвитку нашого суспільства, станом його економічної, духовної, соціально-політичної та інших складових, проблемами їх адекватного сприйняття молоддю.

З урахуванням цих чинників у змісті військово-патріотичного виховання можемо виділити два основні, тісно пов'язані між собою компоненти:

- **перший** характеризується широкою соціально-педагогічною спрямованістю і ґрунтується на таких елементах, як позитивні світоглядні погляди та позиції з основних соціальних, історичних, моральних, політичних, військових й інших проблем, найважливіших духовно-моральних якостей (любов до Батьківщини, повага до законності, відповідальність за виконання конституційних обов'язків щодо захисту Вітчизни та безпеки її громадян і т. ін.);
- **другий**, соціально-педагогічний компонент змісту військово-патріотичного виховання, є домінуючим і становить його ядро. Лише за умови виховання особистості суб'єкта громадянського суспільства та патріота України з притаманними йому цінностями, поглядами, орієнтаціями, інтересами, установками, мотивами діяльності і поведінки, можливо розраховувати на успішне вирішення завдань щодо підготовки молоді та реалізації її функцій по захисту Вітчизни, виконанню обов'язків щодо військової та інших, пов'язаних з нею, галузей державної служби.

За сучасних умов, коли вирішується проблема професіоналізації особового складу Збройних сил України, інших військових формувань та органів, значно зростає роль і значення специфічного компонента змісту військово-патріотичного виховання. Це передбачає його значно поглиблену та послідовну диференціацію, чималу і всебічну розробку у відповідності з тими певними завданнями, насамперед практичного характеру, які покладаються на захисників Вітчизни у процесі проходження військової та інших, пов'язаних з нею видів державної служби.

Специфічний компонент військово-патріотичного виховання має більш діяльне спрямування. Його практична реалізація покликана забезпечити глибоке усвідомлення кожною молодою людиною власної ролі і місця у служінні Вітчизні, високої особистої відповідальності за виконання вимог військової та державної служби, переконаності в необхідності здійснення функцій захисту Вітчизни. Основою змісту специфічного компоненту є любов до Вітчизни, вірність громадянському та військовому обов'язку, військова гідність, хоробрість, стійкість, самопожертва, відвага, мужність, взаємовиручка.

За сучасних умов у змісті військово-патріотичного виховання молоді пріоритетними можна вважати такі духовно-моральні цінності:

- громадянськість, надкласовість, надпартійність, надкорпоративність;
- націотолерантність у загальнодержавному вимірі;
- пріоритет суспільно-державних інтересів над особистими;
- лояльність до основ державного та суспільного ладу, до існуючої політичної системи;
- патріотизм, відданість своїй Вітчизні;
- послідовність, збереження та розвиток кращих традицій Збройних сил України, інших військових формувань та органів;
- самовідданість та здатність до подолання всіх перешкод, труднощів та злиднів;
- гуманізм та моральність, почуття власної гідності;
- соціальну активність, відповідальність, нетерпимість до порушень громадських норм моралі та права.

Система цих та інших цінностей є важливим чинником створення сучасних військ та збройних сил, які характеризуються морально-психологічною стійкістю, бойовим вишколом, мобільністю, готовністю до виконання складних та

відповідальних завдань щодо захисту Вітчизни в умовах реформування українського суспільства й умовно може бути розділена на три рівні:

- *суспільно-державний* – захист соціально-економічних, духовних, геополітичних та інших інтересів українців, їх свободи та незалежності, а також суверенітету та цілісності країни, повага до влади, розуміння необхідності та правомірності перетворень, здійснюваних вищим керівництвом;
- *патріотичний* – любов до Батьківщини, рідного народу, національна самосвідомість, вірність громадянському та військовому обов'язку, готовність до гідного служіння Вітчизні;
- *військово-професійний* – сумлінне ставлення до військової служби, прагнення до зразкового виконання функціональних обов'язків, високий рівень оволодіння військовою спеціальністю, чесність, колективізм та взаємовиручка, збереження та розвиток кращих воїнських традицій, повага до старших, гідність та дотримання вимог воїнського етикету.

Серед цінностей, які найповніше демонструють ці галузі, виокремлюються патріотизм та готовність до гідного служіння Вітчизні, які є стрижнем змісту військово-патріотичного виховання молоді.

**Патріотизм** – це уособлення любові до своєї Батьківщини, причетність до її історії, природи, досягнень, проблем, невіддільність від них через їх неповторність та незамінність, які традиційно стали складовими духовно-моральної основи особистості, формуючими її громадянську позицію та потребу в гідному, самовідданому до самопожертви служінню Вітчизні. Патріотизм є певним чином підґрунтям суспільної та державної систем, духовно-моральною основою їх життєздатності та ефективного функціонування.

**Готовність до гідного служіння Вітчизні** – це різнобарвне утворення, що відповідає **системі вимог**, висунутих суспільством та його військовою організацією перед особистістю, яка є результатом її виховання та підготовки до виконання функцій щодо захисту суспільства та держави і виявляється у реальній здатності до їх здійснення в умовах воєнної чи іншої, пов'язаної з нею, державної служби. До низки **цінностей**, на яких ґрунтується військова та інші види державної служби у Збройних силах України, інших військових формуваннях та органах, належать:

- *громадянський обов'язок* – внутрішня потреба особистості у високоморальному ставленні до військових та інших соціально значимих вимог нашої держави;
- *військовий обов'язок* – система соціально значимих цінностей та морально-правових обов'язків, які виражають готовність військовослужбовця відстоювати інтереси країни, викладені у Конституції України, державних законах, військовій присязі, військових статутах, наказах командирів та начальників;
- *професіоналізм* – це рівень оволодіння різними категоріями особового складу Збройних сил України, інших військових формувань та органів своїми службовими обов'язками та вміння успішно виконувати поставлені завдання;
- *військова майстерність* – професійний вишкіл військовослужбовця (військової частини, підрозділу), що характеризується високим рівнем готовності до виконання завдань військової служби як у мирний час, так і в період підготовки та ведення бойових дій.



Залучення до змісту військово-патріотичного виховання цих та інших цінностей є віддзеркаленням об'єктивних сторін національного менталітету та української державності. Без таких цінностей та відповідного теоретичного й організаційного забезпечення система військово-патріотичного виховання буде нетривкою конструкцією, відірваною від найважливіших функцій держави, Збройних сил України, інших військових формувань та суспільних пріоритетів.

#### **VI. Визначальні принципи військово-патріотичного виховання та основні напрями їх реалізації**

До низки *визначальних принципів*, які є важливою передумовою реалізації цілей та завдань військово-патріотичного виховання, належить визнання високої соціальної значущості громадянськості, відданість органам державної влади, патріотизм та готовність до гідного служіння Вітчизні, необхідність створення реальних можливостей для цілеспрямованих дій щодо розвитку української молоді.

Військово-патріотичне виховання як один із засобів розширеної, масштабної та постійної діяльності має високий рівень комплексності, тобто охоплює своїм впливом практично всі категорії молоді, пронизує багато галузей життя суспільства, зокрема Збройних сил України, інших військових формувань та органів.

Серед фундаментальних принципів військово-патріотичного виховання, які є засадничими, виокремлюються: науковість, гуманізм, демократизм, пріоритетність історичної та культурної спадщини України, її духовних цінностей і традицій; системність, спадковість та неперервність у розвитку молоді (з урахуванням особливостей її різноманітних категорій), розмаїтість форм, методів та засобів, які використовуються з метою забезпечення ефективності виховання, його спрямування на розвиток можливостей, здібностей та якостей кожної особистості на основі індивідуального підходу, тісний та нероздільний зв'язок з іншими видами виховання.

Реалізація цих принципів у процесі військово-патріотичного виховання молоді покликана забезпечити розвиток у неї нового, справді зацікавленого ставлення до військової та державної служби, готовності гідно виконати функції захисту Вітчизни і здійснюється за наступними *основними напрямками*:

- *духовно-моральний* – усвідомлення особистістю вищих цінностей, ідеалів та орієнтирів, соціально значущих процесів та явищ реального життя, здатність керуватися ними як визначальними принципами у практичній діяльності та поведінці. Під ним : розуміється розвиток високої культури та освіченості, усвідомлення ідеї, заради якої виявляється готовність гідно служити Вітчизні, формування високоморальних, професійно-етичних норм поведінки, військової честі, відповідальності та колективізму;
- *історичний* – пізнання нашого коріння, усвідомлення неповторності Вітчизни, її долі, нерозривності з нею, гордості за причетність до діянь предків, сучасного покоління та історичної відповідальності за те, що відбувається у суспільстві та державі. Охоплює вивчення багатовікової історії Вітчизни, місця та ролі України у світовому історичному процесі, військової організації у розвитку та зміцненні суспільства, в його захисті від зовнішніх загроз, розуміння особливостей менталітету, вдач, звичаїв, вірувань та традицій наших народів, героїчного минулого різних поколінь, які боролися за незалежність та самостійність країни;
- *політично-правовий* – формування поглибленого розуміння конституційного та військового обов'язку, політичних та правових подій і

процесів у суспільстві та державі, воєнної політики, основних положень концепції безпеки країни та воєнної доктрини, місця і ролі Збройних сил України, інших військових формувань та органів у політичній системі суспільства та держави. Передбачає ознайомлення з державними законами, зокрема з правами й обов'язками громадянина України, з функціями і правовими основами діяльності військової організації суспільства, усвідомлення положень Військової присяги, військових статутів, вимог командирів, начальників, старших посадових осіб;

- *патріотичний* – прилучення до найважливіших духовно-моральних та культурно-історичних цінностей, що віддзеркалюють специфіку формування і розвитку нашого суспільства та держави, національної самосвідомості, способу життя, світорозуміння та долі українців. Виявляється у вихованні самовідданої любові до своєї Вітчизни, відданості їй, гордості за належність до великого народу, його звершень, пошануванні національних святинь і символів, готовності гідно та самовіддано служити суспільству і державі;
- *професійно-діяльнісний* – формування порядного та відповідального ставлення до праці, пов'язаного зі служінням Вітчизні, прагнення до активного виявлення професійно-трудовак якостей в інтересах успішного виконання службових обов'язків і висунутих завдань. Обіймає мотиви, цілі і завдання, ціннісні орієнтири професійно-діялісної самореалізації особистості, професійні вимоги і спрямування на досягнення визначних результатів діяльності, здатність результативно і з високою ефективністю виконувати службові обов'язки та досягати високих результатів, уміння прогнозувати та реалізовувати плани власного професійного зростання;
- *психологічний* – формування у молоді високої психологічної стійкості, готовності до виконання складних і відповідальних завдань за будь-яких обставин, здатності переборювати труднощі військової та інших видів державної служби, виховувати у собі найважливіші психологічні якості, необхідні для успішного життя та діяльності у колективі підрозділу, частини. Передбачає вивчення та прогнозування соціально-психологічних процесів у воїнських та інших колективах, профілактику негативних явищ та проявів девіантної поведінки, зняття психологічного напруження, подолання стресу, формування психологічних якостей з урахуванням особливостей різних категорій особового складу, кожної особистості, індивідуально-виховну роботу в процесі професійного відбору і на основі його результатів;
- *виховання на воїнських традиціях*, які є стійкими, історично сформованими, переданими від покоління до покоління специфічними формами стосунків у військовій організації суспільства через систему правил і норм поведінки, духовних цінностей, моральних настанов та звичаїв, пов'язаних з виконанням навчально-бойових завдань, організацією військової та інших видів державної служби і побуту. Найважливішими військовими традиціями, які чинять найбільший виховний вплив на молодь, є: вірність військовій присязі, Бойовому прапору, служіння інтересам народу, а не окремим політичним партіям та їх лідерам: самовідданість та самопожертва в бою заради досягнення загальної перемоги; масовий героїзм та мужність у час, коли вирішується доля незалежності Вітчизни; військова мужність, вміння стійко переборювати труднощі військової служби; демократизм

взаємостосунків між військовослужбовцями та взаємна довіра; гуманне ставлення до обеззброєного ворога, населення інших країн і полонених.

Виховання на традиціях активно залучає до свого арсеналу героїчні досягнення батьків і дідів, бойові традиції вітчизняних славетних полків та дивізій для демонстрації військової звитяги та слави воїнів; досвід ветеранів Великої Вітчизняної війни, учасників бойових дій в Афганістані та інших країн як найпереконливіший засіб військово-патріотичного виховання; відродження та забезпечення спадкоємності у створенні та розробці зразків військової форми, знаків військової та іншої символіки і геральдики Збройних сил України, інших військових формувань і органів, насичення військових ритуалів емоційно забарвленим почуттям гордості за належність до Збройних сил України, інших військових формувань, своїх роду військ, з'єднанню, частині тощо.

Всі ці напрями органічно взаємопов'язані між собою, об'єднані спільними метою, завданнями, духовно-моральними та світоглядними основами, принципами, формами і методами військово-патріотичного виховання.

### **VII. Система військово-патріотичного виховання**

Концепція передбачає системний підхід до виховання у молоді патріотизму і готовності до гідного служіння Вітчизні. Це пов'язано насамперед з тим, що мета, завдання, зміст і принципи військово-патріотичного виховання реалізуються на практиці через функціонування складної розгалуженої системи, яка містить різні ланки, структури, органи, різноманіття шляхів, форм, методів і засобів здійснення відповідної діяльності.

Система військово-патріотичної роботи має сталі та сформовані порядок, зміст виховної діяльності на всіх її рівнях, починаючи з первинного колективу, групи і закінчуючи вищими органами управління. Призначення системи полягає у забезпеченні на практиці комплексного урахування всіх чинників, здатних впливати на військово-патріотичне виховання, у створенні необхідних умов та механізмів, які сприяють підвищенню ефективності у процесі виконання нею завдань в інтересах суспільства, держави, зміцнення Збройних сил України, інших військових формувань і органів.

Основним інститутом функціонування системи та контролю за ефективністю та її кінцевими результатами, який забезпечує організацію всієї системи цього напрямку виховання, є держава. Вона організовує процес виховання кожного нового покоління на рівні дошкільного, насамперед сімейного виховання, школи, професійної та вищої освіти, під орудою місцевих, комунальних органів самоуправління, а також загальнодержавних органів – у міністерствах, відомствах та установах, для яких військово-патріотичне виховання молоді – один із важливіших напрямів державної молодіжної політики на довгострокову перспективу.

***Система військово-патріотичного виховання*** охоплює:

1. Формування та розвиток соціально значущих цінностей, громадянськості та патріотизму в процесі виховання та навчання у дошкільних навчальних закладах, у навчальних закладах різних рівнів акредитації:

- формування в учнів загальноосвітньої школи готовності до дій у специфічних та екстремальних умовах (в тому числі і до військової та інших видів державної служби на заняттях з безпеки життєдіяльності і фізичної культури, на навчально-польових зборах та інших формах занять, залежно від місцевих умов і типу навчального закладу, двобічних тактичних навчаннях у вигляді військово-патріотичної спортивної гри, у тривалих походах та ін.);

- діяльність військових кафедр вищих навчальних закладів з підготовки військових кадрів молодшого офіцерського складу (з найважливіших дефіцитних військових спеціальностей).

2. Масову патріотичну і військово-патріотичну роботу, організовану і здійснювану державними і громадськими органами та організаціями, органами місцевого самоврядування, органами і організаціями Збройних сил України, військовими комісаріатами, організаціями і об'єднаннями воїнів запасу, ветеранів правоохоронних органів і організацій, що відповідають структурам інших військових формувань і органів, певними громадськими рухами і організаціями молоді та ін. (патріотичні і військово-патріотичні, культурно-історичні і воєнно-історичні, військово-технічні і військово-спортивні та інші клуби і об'єднання, спеціальні школи, курси, різноманітні гуртки, спортивні секції, клуби, навчальні пункти майбутнього воїна, офіцера: місячники та дні патріотичної роботи, вахти Пам'яті, пошукова діяльність, військово-спортивні ігри, походи тощо).

3. Діяльність засобів масової інформації, творчих союзів, зокрема працівників культури і мистецтва, відповідних наукових, молодіжних асоціацій, організацій, які спрямовують свою роботу на висвітлення та пошук вирішення проблем патріотичного виховання, на формування і розвиток особистості громадянина і захисника Вітчизни.

Організація та проведення військово-патріотичної роботи передбачає використання цілого комплексу відповідних форм, які можуть бути поділені на три основні групи.

*Перша група.* Форми її роботи зумовлені загально-розвивальним компонентом змісту військово-патріотичного виховання. Це достатньо поглиблені та різноманітні форми загально-патріотичного характеру. Вони застосовуються головним чином у навчально-виховному процесі навчальних закладів (усіх основних типів) чи як додаткові його елементи, або заняття з найрізноманітніших навчальних дисциплін, зокрема гуманітарних, на спеціалізованих факультетах, гуртках, курсах, секціях та ін.; у бесідах, на вечорах запитань і відповідей, „круглих столах“, зустрічах з ветеранами, воїнами запасу та військовослужбовцями, семінарах з удосконалення навчально-матеріальної бази початкового військового навчання тощо.

Особливість *другої групи* зумовлена специфікою менш різноманітного змісту військово-патріотичного виховання, яке характеризується чіткішим військовим та військово-прикладним спрямуванням. Ці навчальні форми, наближені до практичних занять, робіт, різноманітних ігор та ін., сприяють ознайомленню підлітків та юнаків із життям та діяльністю військ, з особливостями служби та побуту військовослужбовців (військово-технічні гуртки, тактичні навчання, тактично-стройові заняття, військово-спортивні ігри, секції з військово-прикладних видів спорту та ін.).

Найперспективнішим у плані високоефективного виконання завдань військово-патріотичного виховання є застосування комплексних комбінованих інтегрованих форм, що оптимально поєднують як загальне, так і специфічне в його змісті, утворюючи *третю групу*. До її основних форм належать такі, як оборонно-спортивний оздоровчий табір, навчально-польові збори, патріотичні клуби й об'єднання за різноманітними спрямуваннями, університети майбутнього воїна, офіцера, школи юних моряків, льотчиків, прикордонників, десантників та ін. Для цих форм характерні заходи, які проводяться системно, з певною циклічністю, відповідно до науково обґрунтованих організаційних умов. Тим самим значною мірою переборюється відрив між теоретичними та практично-прикладними компонентами військово-патріотичного виховання, між його загально розвивальним спрямуванням та специфічними завданнями.

Здійснення військово-патріотичного виховання передбачає застосування системи засобів, яка містить три відповідні основні компоненти: *матеріально-технічний, освітній та організаційний*.

До матеріально-технічних засобів належать навчальні аудиторії, класи і кабінети для занять з початкової військової підготовки, музеї, місця військових зіткнень, пам'ятники, поховання, спеціалізовані школи, патріотичні та військово-патріотичні клуби, техніка, спеціалізоване обладнання, зброя, макети, навчальні поля, спортивні містечка, тири, тренажери, а також відповідні засоби масової інформації, витвори літератури і мистецтва.

Навчальні засоби містять основні теоретичні та науково-практичні рекомендації з організації і проведення військово-патріотичного виховання, з формування поглядів, переконань, потреб та інтересів, виховання любові до Батьківщини, готовності до захисту її свободи і незалежності, зі створення суспільної думки щодо проблем забезпечення та зміцнення стабільності і безпеки суспільства, про державні і соціальні інститути, які беруть участь в реалізації функцій захисту Вітчизни, військової та альтернативної служби тощо.

Організаційні засоби патріотичного виховання – це весь комплекс заходів, здійснюваних з використанням матеріально-технічних та освітніх заходів, які проводяться у відповідних формах, що максимально реалізують загальні та специфічні завдання з формування та розвитку особистості громадянина та патріота.

Всі три компоненти засобів патріотичного виховання взаємопов'язані між собою, доповнюють одне одного і лише комплексне їх застосування у процесі взаємодії суб'єкта і об'єкта цієї діяльності сприяє досягненню її головної мети.

Найважливішим компонентом системи патріотичного виховання, умовою її ефективного функціонування є суб'єкти цієї діяльності.

На сьогодні у процесі патріотичного виховання беруть участь, з одного боку, державні органи, організації, відомства. Ефективність їх діяльності останнім часом значно знизилася. Крім того, вони вирішують достатньо завузькі, обмежені завдання, які зводяться до того чи іншого винятково відомчого напрямку, а по суті, є власними, відокремленими, надто специфічними.

З іншого боку, у військово-патріотичному вихованні беруть участь різні об'єднання, спілки, асоціації, які спільно виконують функції відповідної роботи з певними категоріями та групами молоді. Більшість цих організацій не мають науково обґрунтованих, розгорнутих програм діяльності і є орієнтованими на виконання обмежених, хоча іноді й привабливих завдань. Рівень організованості суб'єктів цієї групи є невисоким, а ефективність функціонування залежить від найрізноманітніших чинників, серед яких особливу роль відіграють місцеві умови, матеріальна база, фінансова підтримка з боку спонсорів та ін.

### **VIII. Ефективність та основні критерії військово-патріотичного виховання**

Виховання патріотизму, готовності до гідного служіння Вітчизні передбачає досягнення достатньо високої ефективності, яка характеризується певними критеріями.

Ефективність військово-патріотичного виховання розуміється як досягнення її суб'єктами у процесі здійснюваної ними діяльності висунутих цілей та завдань, які виявляються у певних позитивних результатах формування патріотизму в молоді – це раціонально оптимальна організація усіх ланок заданого процесу відповідно до висунутої мети, певних умов та особливостей його виконання.

Необхідними умовами визначення ефективності військово-патріотичного виховання є регулярний облік, фіксування та аналіз його результатів, реально і конкретно виявлених у вимірі прояву низки якісних характеристик молоді, таких, як патріотизм, військовий обов'язок, дотримання кращих традицій, готовність до самопожертви та ін.

Ефективність залежить від двох основних чинників:

- стану об'єктивних і суб'єктивних умов макро- та мікросередовища і їхнього обліку в процесі виховної діяльності;
- внутрішньої злагодженості, упорядкованості, організованості та рівня взаємодії основних компонентів у системі військово-патріотичного виховання (суб'єкти, їхні взаємозв'язки, зміст, форми, методи, засоби та ін.).

Визначення того чи іншого рівня ефективності виховання відбувається на рівні критеріїв, які висуваються певним чином і є зразком, еталоном, виявляють вищий, найоптимальніший рівень військово-патріотичного виховання, визначають рівень його відповідності, наближення до норми й ідеалів. Підґрунтям для виведення певних критеріїв ефективності є результат виховання, співвідносний із затраченими зусиллями та об'єктивно заданими параметрами цієї діяльності, здійсненої в інтересах вирішення певних завдань з розвитку патріотизму в особистості, тієї чи іншої категорії молоді, їхньої готовності до гідного служіння Вітчизні.

**Основними критеріями ефективності** військово-патріотичного виховання молоді України є:

- практично-результативний, який визначає дієвість виховання у плані забезпечення реального впливу його суб'єктів на молодь, внаслідок чого в її діяльності та поведінці відбуваються певні позитивні зміни, які характеризуються значною відповідністю висунутим до неї вимогам з боку суспільства і держави;
- оптимально-діяльнісний, який визначає відповідність завдань, змісту, форм, засобів військово-патріотичного виховання потребам, інтересам, особливостям сучасної молоді, її прагненню до саморозвитку та активної соціалізації, орієнтованої також на гідне служіння Вітчизні;
- реалізаційно-цільовий, який визначає готовність суб'єктів військово-патріотичного виховання ставити та творчо вирішувати його завдання, знаходити конкретні шляхи підвищення ефективності цієї діяльності до бажаного результату, досягати здійснення основних прагнень молоді, які мають соціально-значуще та патріотичне спрямування.

При визначенні ефективності військово-патріотичного виховання надзвичайно важливо враховувати як кількісні, так і якісні показники, що характеризують певний рівень впливу проведених заходів на свідомість та поведінку молоді. Однак, за всієї важливості кількісних показників, вирішальну роль у визначенні військово-патріотичного виховання відіграють якісні критерії глибини розуміння та схвалення молоддю державної політики України, цілей і завдань Збройних сил України, рівень довіри політичному і воєнному керівництву нашої країни, морально-психологічний стан підростаючого покоління, його готовність до виконання військового обов'язку та гідного служіння Вітчизні.

За допомогою зазначених критеріїв ефективність військово-патріотичного виховання може бути визначена трьома основними способами:

- через кінцевий результат виховання (визначення ефективності цієї діяльності у плані реалізації взаємодії її суб'єктів і об'єкта);

- через певні особливості виховання з точки зору оптимального використання у процесі цієї діяльності відповідних засобів, форм, методів для вирішення тих чи інших педагогічних завдань відносно різних категорій молоді;
- через вивчення, фіксування (за системою певних параметрів, показників) тих реальних змін, які відбулися чи відбуваються у молодіжному середовищі, об'єктах виховання в результаті їх здійснення.

Отже, критерії ефективності військово-патріотичної роботи визначають не лише цю діяльність у цілому, а й її окремі боки, не лише її результат, а й процес його досягнення, не лише зусилля суб'єкта, а й їх реалізацію, втілену в об'єкті.

### **ІХ. Основні напрями та умови підвищення ефективності системи військово-патріотичного виховання**

При визначенні основних напрямів підвищення ефективності системи військово-патріотичного виховання необхідно:

- виходити насамперед з наявності в українському суспільстві і його військовій організації передумов значного, незапитаного ще потенціалу виховання патріотизму, гідного служіння Вітчизні як реального підґрунтя для створення умов корінного покращення цієї діяльності;
- забезпечити тісний взаємозв'язок у процесі виховання різних, майже не пов'язаних між собою структур і органів управління виховною роботою.

Ці напрями, зумовлені необхідністю подолання деформованих та негативних сторін виховання та зазнаючи впливів цілої низки несприятливих і навіть протидіючих чинників, в кінцевому результаті тяжіють одне до одного.

Нарешті, для керівників й організаторів виховної роботи мають бути створені всі умови, вони мають бути забезпечені всіма засобами для ефективного пошуку нових форм і методів своєї діяльності з метою досягнення її кінцевого результату. Відповідно до зазначеного можемо вичленити такі основні напрями й умови:

- *інформаційно-роз'яснювальне забезпечення* – ствердження патріотизму, конституційного обов'язку, готовності гідно служити Вітчизні як найважливіших цінностей у свідомості та почуттях молоді, зокрема у зв'язку з інтересами держави та суспільства; активне використання з цією метою засобів масової інформації, особливо військово-періодичного друку, подолання при цьому стереотипів та комплексів негативного плану;
- *науково-теоретичне забезпечення* – значна активізація досліджень в галузі військово-патріотичного виховання молоді, використання результатів розробок у практичній діяльності з метою її корінного покращення за реформ, яких прагне українське суспільство, обґрунтування та збагачення змісту виховної роботи через долучення до неї найважливіших досягнень із галузі соціально-гуманітарних наук, а також сучасної військової думки;
- *педагогічно-методичне забезпечення* – ґрунтовна розробка комплексу навчальних та спеціальних програм і методик з організації та проведення військово-патріотичної роботи у притаманних їй формах, використання всього різноманіття педагогічних форм і засобів з урахуванням особливостей тієї чи іншої категорії молоді, розвиток та удосконалення форм і методів військово-патріотичного виховання, регулярне видання відповідної літератури, яка віддзеркалює цю галузь діяльності з урахуванням інновацій передового навчально-виховного досвіду;

- *забезпечення взаємодії суб'єктів держави та їх структур у системі військово-патріотичного виховання* – підвищення ефективності цієї системи, функціональних можливостей її основних суб'єктів, створення на всеукраїнському рівні, рівні регіонів та органів місцевого самоврядування міжвідомчих та міжрегіональних комісій з реалізації мети і завдань щодо формування у молоді громадянськості, патріотизму, готовності до гідного служіння Вітчизні, розробка моделі реалізації основних напрямів реалізації з виховання молоді в регіонах України. Необхідні організаційні заходи з цього напрямку – формування спеціальних структур як відомчих, так і міжвідомчих для активізації цього напрямку виховання з урахуванням забезпечення координації і взаємодії між її суб'єктами на принципах взаємозацікавленого співробітництва, підвищення рівня організації, покращення функціонування як окремих елементів системи так і всієї системи в цілому, забезпечення її взаємозв'язку та взаємодії з системою освіти, культури, засобами масової інформації, військовою організацією суспільства, іншими елементами його державної структури та соціальними інститутами, створення системи управління процесом виховання з метою формування та реалізації загальної стратегії у цій галузі діяльності, об'єднання зусиль різних організацій, міністерств та відомств, а також надання їм допомоги і підтримки;
- *кадрове забезпечення* – організація системи підготовки фахівців, здатних ефективно, на рівні сучасних вимог вирішувати завдання виховання у молоді високого патріотизму, готовності до гідного служіння Вітчизні. Цей процес міг би містити не лише базове навчання керівників і організаторів виховної роботи серед різних категорій молоді, а й їх попередній відбір, перепідготовку і систему підвищення кваліфікації.

Реалізація цих напрямів і створення необхідних умов передбачає пошук та розробку принципово нових підходів, впровадження яких сприяло б створенню якісно інших підходів до виховання патріотизму, готовності до гідного служіння Вітчизні. Тож українському суспільству потрібна нова Концепція військово-патріотичного виховання та комплексної цільової програми, орієнтованої на практичну реалізацію основних положень цієї Концепції.

## **Х. Очікуваний результат**

Реалізація основних напрямів цієї Концепції, конкретизованих у системі заходів цільової Програми, має вирішити безліч назрілих проблем виховання молоді, і не лише педагогічних, а й соціальних, моральних, політичних та інших.

Завдяки формуванню та розвитку у молоді таких соціально значущих якостей, як громадянська зрілість, любов до Вітчизни, відповідальність, почуття обов'язку, вірність традиціям, прагнення до збереження та примноження історичних і культурних цінностей, готовність до подолання труднощів, самопожертви значно зростуть її можливості щодо активної участі у вирішенні найважливіших проблем суспільства у різних галузях, зокрема у воїнській та пов'язаних з нею видах державної служби.

Покращення якісних характеристик сучасної молоді певним чином віддзеркалиться на суспільстві в цілому. Висока духовність, моральність, активна громадянська позиція, патріотична свідомість молоді значною мірою сприятимуть успішному вирішенню завдань, пов'язаних з нашим відродженням шляхом реформ.



Одним із результатів покращення стану військово-патріотичного виховання молоді має стати соціально-економічне зростання, яке здолає спад та депресію, сприятиме правовому та політичному зміцненню держави, забезпеченню обороноздатності та безпеки країни, досягненню соціальної стабільності у суспільстві, подоланню причин соціальних, етнічних, регіональних та інших конфліктів. Українське суспільство очікує від патріотично вихованої молоді нового творчого потенціалу, готовності взяти на себе відповідальність за майбутнє України, за справу успішного реформування Збройних сил України та інших військових формувань і органів.

### **Висновки**

Ця Концепція не претендує на повне і всебічне вирішення питань, акцентованих у ній. Вона орієнтована на переоцінку і перегляд низки традиційних уявлень, визначень в одному з найважливіших напрямів виховання і, відповідно, на створення умов для змін в організації, формах і методах практичної діяльності відповідних соціальних та державних інститутів, включаючи Збройні сили України, інші військові формування і органи.

При розробці Концепції був використаний цінний вітчизняний та зарубіжний досвід щодо розвитку у молоді громадянськості, патріотизму, готовності до гідного служіння Вітчизні. Концепція має відкритий характер, ґрунтується на демократичних началах і доступна до участі в її удосконаленні та розвитку різних наукових і навчальних закладів, громадських рухів та об'єднань, регіонів з власними ініціативами і проектами.

Реалізація теоретичних пропозицій і практичних рекомендацій, викладених у ній, є основою для вирішення найважливіших завдань виховання молоді, покращення її якісних характеристик, підвищення рівня її готовності до виконання соціально значущих функцій у різних галузях життя суспільства і його військової організації в інтересах їх успішного реформування та зміцнення. Необхідно зробити все можливе для того, щоб становлення та розвиток кожної молодої особистості як громадянина і патріота України, захисника Вітчизни забезпечувалося гармонійно взаємодіючими соціальними і державними інститутами. Тільки у цьому випадку можливо розраховувати на успішне вирішення однієї з найважливіших проблем українського суспільства і його військової організації, значення якої в складний і суперечливий період їх розвитку важко переоцінити.

### **СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ**

1. Бех І. Д. Біля витоків сутності особистості / І. Д. Бех // Шлях освіти. – 1999. – № 2. – С. 10–14.
2. Бех І. Д. Духовні цінності в розвитку особистості / І. Д. Бех // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 1. – С. 124–129.
3. Бех І. Д. Концепція виховання особистості / І. Д. Бех // Рідна школа. – 1991. – № 5. – С. 40–47.
4. Бех І. Д. Наукове розуміння особистості як основа ефективності виховного процесу / І. Д. Бех // Початкова школа. – 1998. – № 2. – С. 2–6.
5. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання: наук.-метод. посіб. / І. Д. Бех. – К. : ІЗМН, 1998. – 204 с.
6. Бойові мистецтва України: наук.-практ. зб. за матер. Всеукраїнської конференції. – К. : МАУП, 2005. – 378 с.

7. Івашковський В. В. Педагогічні основи формування готовності старшокласників до служби в Збройних Силах України : дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. : 13.00.07 „Теорія і методика виховання“ / Івашковський Віталій Володимирович. – К., 2002. – 179 с.
8. Каюков В. І. Виховуємо патріотів України / В. І. Каюков. – Кіровоград, 1997. – 198 с.
9. Кононенко П. П. Освіта XXI століття: філософія родинності / П. П. Кононенко, Т. П. Кононенко. – К. : Арттек, 2001. – 240 с.
10. Чорна К. Громадянське виховання – нагальна потреба України / К. Чорна // Освіта України. – 2000. – 20 грудня. – С. 5.

#### REFERENCES

1. Bekh, I. D. (1999). Bilia vytokiv sutnosti osobystosti [Near the origins of personality essence]. *Shliakh osvity*, 2, 10–14.
2. Bekh, I. D. (1997). Dukhovni tsinnosti v rozvytku osobystosti [Spiritual values in personality development]. *Pedahohika i psykholohiia*, 1, 124–129.
3. Bekh, I. D. (1991). Kontsepsiia vykhovannia osobystosti [Conception of education of personality]. *Ridna shkola*, 5, 40–47.
4. Bekh, I. D. (1998). Naukove rozuminnia osobystosti yak osnova efektyvnosti vykhovnoho protsesu [Scientific comprehension of personality as the basis of educational process' efficiency]. *Pochatkova shkola*, 2, 2–6.
5. Bekh, I. D. (1998). *Osobystisno zorientovane vykhovannia* [Personality-oriented education]. Kyiv: IZMN.
6. *Boiovi mystetstva Ukrainy* (2005). [Martial arts of Ukraine]. Proceedings of conference. Kyiv: MAUP.
7. Ivashkovskiy, V. V. (2002). *Pedahihichni osnovy formuvannia hotovnosti starshoklasnykiv do sluzhby v Zbroinykh Sylakh Ukrainy* [Pedagogical foundations of forming senior students' readiness to serve in Military Forces of Ukraine]. (Candidate dissertation, Kyiv).
8. Kaiukov, V. I. (1997). *Vykhovuiemo patriotiv Ukrainy* [Educating patriots of Ukraine]. Kirovohrad.
9. Kononenko, P. P. & Kononenko, T. P. (2001). *Osvita XXI stolittia: filozofia rodynnosti* [Education of XXI century: Family philosophy]. Kyiv: Artek.
10. Chorna, K. (2000). Hromadianske vykhovannia – nahalna potreba Ukrainy [Civic education – an urgent need of Ukraine]. *Osvita Ukrainy, December 20*, 5.